

ZINĀŠANAS

1. TENDENCE: ZINĀŠANU PRAKSE MAINĀS

Nākotne sniedz gan iespējas, gan izaicinājumus, lai stiprinātu taisnīgumu zināšanu sistēmās

Visā pasaulē valstis un sabiedrības arvien vairāk atzīst nepieciešamību pievērst lielāku uzmanību dažādu un mazāk pārstāvētu sabiedrības grupu viedokļiem – gan izklaides un stāstniecības jomā, gan politikas un lēmumu pieņemšanas procesos.

Turklāt, tā kā liela daļa zināšanu pasaulē nav pieejama rakstītā formā, tiek izstrādāti jauni veidi, kā tradicionālās un ne-rietumnieciskās zināšanas un zināšanu sistēmas iekļaut dominējošajās un plaši izplatītajās kultūrās (sk. 5. tendenci).

Tajā pašā laikā tehnoloģijas maina veidu, kā tiek radīta un koplietota informācija (sk. 2. tendenci).

Iespējas

- Taisnīgākas un iekļaujošākas zināšanu sistēmas.
- Plašāka piekļuve informācijai, ko nodrošina tehnoloģijas.
- Jaunas saziņas formas, piemēram, īsformāta video un datu stāstīšana (*data storytelling*)

Piedāvājot platformas dažādiem viedokļiem, mēs bagātinām mūsu zināšanas un izpratni par sabiedrību un pasauli ap mums, taču, kā aplūkosim tālāk (sk. arī 3. tendenci), atvērtas platformas zināšanu radīšanai un koplietošanai ne vienmēr nodrošina priekšrocības marginālām balsīm. Tās var radīt, un ir jau radījušas, neparedzētas sekas, kas sniedz priekšrocības esošajām zināšanu un informācijas varas struktūrām. Mēs aplūkojam šo tendenci Covid-19 [infodēmijas](#), maldinošas, informācijas (misinformācijas), dezinformācijas un manipulatīvas informācijas (malinformation) kontekstā, kas ir mainījušas informācijas un zināšanu izmantošanas praksi, kuru cilvēki izmanto, lai noteiktu, kas ir patiesība.

Šajā nodaļā aplūkosim arī dominējošo digitālo platformu ietekmi, regulējumu, cenzūru un jaunus veidus, kā iesaistīties ar informāciju arvien personalizētākā informācijas vidē.

Izaicinājumi

- Dezinformācijas izplatīšanās.
- Informācijas fragmentācija un izolācija digitālajās mediju platformās.
- Pārmērīgs regulējums informācijas vidē. Globālā kustība.

Pieprasījums pēc dažādiem viedokļiem

Globālā kustība [Whose Knowledge](#) norāda, ka "internetā jākoncentrējas uz marginalizēto kopienu (kas veido lielāko pasaules daļu) zināšanām", jo šobrīd lielākā daļa publiski pieejamās informācijas internetā ir no "balto cilvēku, galvenokārt Eiropas un Ziemeļamerikas" skatpunkta. Aizvien lielāku nozīmi iegūst vajadzība pēc satura vietējās valodās – sākot no tīmekļvietnēm līdz stāstiem un ekrāna saturam, kā arī dažādu viedokļu iekļaušanas saturā un informācijā. Cilvēki arvien vairāk [meklē stāstus ārpus Rietumu perspektīvas](#), cenšoties nodrošināt lielāku daudzveidību ne vien zināšanu un informācijas saturā, bet arī to radītāju vidū. Satura veidotāju un atspoguļoto tēmu līdzsvars mediju vidē ir starpdisciplināla problēma, kas atklāj pastāvošās sociokulturālās un ģeopolitiskās tendences un nevienlīdzību – no politikas līdz pat datiem (sk. 5. tendenci) – un ietekmē veidus, kā zināšanas un informācija tiek radītas, izplatītas un izmantotas.

Dezinformācija turpina ietekmēt sabiedrību

Pastāvīgs izaicinājums informācijas ainavā ir dezinformācija un tās ietekme. Sociālo mediju vietnes un digitālās mediju platformas ir veidotas, lai piesaistītu mūsu uzmanību un laiku, un ļautu viegli [dalīties ar saturu](#). Reaģējot uz dezinformāciju šajās platformās nepieciešama gan tehniska, gan sociokulturāla pieeja.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija jeb [OECD](#) atzīst, ka "ātrā un masveidīgā dezinformācijas un maldinošas informācijas izplatība rada būtiskus draudus brīvai un uz faktiem balstītai informācijas apmaiņai, kas ir demokrātijas un uzticības publiskām institūcijām pamatā" (sk. arī 5. tendenci).

Pandēmija parādīja ar dezinformāciju saistītos riskus sabiedrības veselībai un tās ilgstošo ietekmi uz cilvēku veselību un labklājību. Zinātniskā komunikācija jau vēsturiski ir saskārusies ar izaicinājumiem, kas saistīti ar mainīgo pierādījumu un atjaunināto veselības ieteikumu paziņošanu, tomēr dezinformācija veselības jomā ir un arī turpmāk būs īpaši grūti risināms jautājums, jo samazinās uzticība valdībām, medijiem (un zināmā mērā arī zinātnēi), ko papildina dezinformācijas strauja izplatīšanās starp cilvēkiem, kas izmanto digitālās mediju platformas.

Sociālo mediju platformas ir kļuvušas par galvenajiem veselības informācijas avotiem, īpaši pusaudžu un jauniešu vidū. Tomēr daudzi cilvēki nav gatavi orientēties veselības dezinformācijas labirintā. ([Wang 2023](#))

Uzbrukumi zinātniskajam konsensam apdraud sabiedrības uzticību uz pierādījumiem balstītai informācijai, padomiem un politikas veidošanai. Mums nākotnē jāattīsta kritiskā lasītprasme (sk. 4. tendenci), lai spētu orientēties un novērst pēcpatiesības politiku un samazināto uzticību medijiem un valdībām (sk. 3. tendenci).

Maldinoša informācija jeb misinformācija un dezinformācija, piemēram, dziļviltrojumi (sk. 2. tendenci), kopā ar sarūkošo ziņu ekosistēmu nozīmē, ka demokrātiskajām valdībām būs jāstrādā smagāk nekā jebkad agrāk, lai saglabātu uzticību, kas nepieciešama demokrātijas funkcionēšanai. Valsts struktūru pārstāvji ar [antidemokrātiskām tendencēm](#) izmanto tehnoloģijas un viegli ietekmējamās sistēmas, lai veicinātu savas intereses.

Saskaņā ar the [Buffet Institute for Global Affairs](#) prognozēm, “dziļviltrojumu un maldinošas informācijas draudi īpaši Rietumu demokrātijās rada pieaugošas bažas par uzticības zudumu – uzticības, kas ir pamats demokrātiskas sistēmas darbībai. Šīs tendences ietekmē var sagaidīt, ka pieaugs domnīcu, pētniecības centru un dažādu iniciatīvu skaits, kā piemēram, [Northwestern Security & AI Lab](#), kas pēta kiber Maldināšanas attīstību un draudus, izstrādā tehniskos pretpasākumus un sniedz risku mazināšanas norādījumus un risinājumus.”

Digitālā izolācija: Platformizācijas ietekme uz vienlīdzīgu piekļuvi informācijai

Platformizācija: “platformu infrastruktūras, ekonomisko procesu un pārvaldības struktūru iespiešanās dažādos ekonomikas sektoros un dzīves jomās. Kultūras pētījumu tradīcijā šo procesu saprot kā kultūras prakses un iztēles koncentrēšanos ap platformām.”
[Poell et al. 2019](#)

Digitālās mediju platformas, tostarp sociālie tīkli, ir būtiski mainījušas informācijas ainavu. Šīs platformas ir kļuvušas par vienas pieturas punktu izklaidei, ziņām, kopienas jaunumiem, saziņai ar draugiem un ģimeni, satura veidošanai, kā arī pirkšanai un pārdošanai.

Cilvēki, kas meklē informāciju, paļaujas uz digitālajiem kanāliem, un kā atzīmē [Edelman Trust Barometer](#), tiešsaistes meklēšana un sociālie tīkli ir divi galvenie veidi, kā cilvēki iegūst informāciju par jaunām tehnoloģijām.

[Pew Research Center](#) arī atzīst, ka “pieaugušie, kas jaunāki par 30 gadiem, priekšroku dod sociāliem medijiem, lai uzzinātu viedokli par kādu jautājumu vai aktuālu informāciju par notikumu tā norises laikā”. Tā kā ziņu mediju nozare turpina mainīties un reaģēt uz tehnoloģiju attīstību, mainīsies arī veids, kā ziņas un informācija tiek radītas un koplietotas dažādās platformās. Papildus tam, ka ziņu plūsma tiek koncentrēta vienotās platformās, būtiska informācija kopienām bieži tiek izplatīta caur sociālo mediju kanāliem, radot jautājumus par piekļuves iespējām un informācijas vienlīdzību.

Informācijas regulējuma līdzsvarošana cilvēku attīstības un labklājības labā

Kamēr valdības visā pasaulē cenšas regulēt pastāvošās digitālās un sociālo mediju platformas, pārmērīga iejaukšanās var radīt potenciālus draudus – it īpaši, ja tiek mēģināts regulēt gan esošās, gan jaunizveidotās tehnoloģijas. Šādi centieni var kļūt par instrumentu cenzūras īstenošanai un piekļuves informācijai ierobežošanai. Tā ir [ilgstoša problēma](#) daudzās valstīs, kur “tiek izmantoti gan likumi, kas paredz sodu par apmelošanu un neslavas celšanu, gan arī interneta bloķēšana, lai ierobežotu pilsoņu un mediju vārda brīvību”, kā to norādījusi *Ashwanee Budoo-Scholtz*. Atsaucoties uz digitālās suverenitātes ieviešanu, [The World Economic Forum](#) brīdina: “Brīvība saistībā ar internetu, presi un piekļuvi plašākiem informācijas avotiem, kas jau piedzīvo lejupslīdi, riskē pārvērsties par vēl plašāku informācijas plūsmas apspiešanu arvien vairāk valstīs.”

Digitālā suverenitāte: “Tā nebūt nav vienota un nemainīga ideja, bet gan plaša un vāji definēta koncepcija, kuru dažādas grupas visā pasaulē interpretē un piemēro atšķirīgi.” To vidū ir valdības, kas vēlas kontrolēt, kā tiek pārvaldītas interneta darbības un resursi; vietējie uzņēmumi, kas nosoda ārvalstu tehnoloģiju platformu dominanci; vietējās kopienas, kas vēlas aizsargāt vietējās zināšanas un resursus; un indivīdi, kas vēlas nodrošināt savu autonomiju attiecībā uz mijiedarbību ar ierīcēm, platformām un to, kā viņi pārvalda savus datus.” [Internet Society](#)

Informācijas plūsmu un tehnoloģiju attīstības pārvaldība vienlaikus ar valstu suverenitātes un sabiedrības labklājības nodrošināšanu būs nopietns izaicinājums gan valdībām, gan pilsoniskajai sabiedrībai. Pārdomāts regulējums var palīdzēt reaģēt uz šiem izaicinājumiem, tostarp dezinformācijas problēmām.

[Chatham House](#) veikts pētījums norāda:

Pēc desmitgadēm ilgas vilcināšanās valdības visā pasaulē sāk aktīvāk regulēt digitālās platformas, cenšoties mazināt iespējamus kaitējumus un stiprināt valsts uzraudzību un kontroli. Digitālā suverenitāte kļūst par nozīmīgu politikas mērķi, taču šī iecere ir apgrūtināta nacionālās drošības apsvērumu, tehnoloģiju uzņēmumu ietekmes un iekšpolitisko faktoru dēļ. [...]Ja netiks ieviestas jaunas pieejas globālajai pārvaldībai, pastāv risks, ka izveidosies fragmentēta, pēc jurisdikcijām sadalīta “nacionālo internetu” Venna diagramma, ... kas varētu apdraudēt digitālās telpas atvērtības ideju un ar to saistītās priekšrocības.

Bez sadarbībā balstītas pieejas digitālo platformu regulēšanā – kā to norādījusi UNESCO iniciatīva [Governance of Digital Platforms](#) – pastāv risks ierobežot informācijas plūsmu un mazināt informācijas sistēmu caurredzamību, kas ir būtiska veselīgas demokrātijas un ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai.

Personalizēta un pielāgota informācijas piegāde

Dati, kas tiek vākti par mums, tiek plaši izmantoti, lai pielāgotu gan mūsu tiešsaistes, gan bezsaistes pieredzi. Šī prakse ir cieši saistīta ar mērķtiecīgu reklāmu tiešsaistē un meklēšanas rezultātu personalizēšanu, kā arī šie dati var kalpot sabiedriski labvēlīgiem mērķiem, piemēram, lai informētu cilvēkus par viņu tiesībām saņemt valsts palīdzību, ja viņi dzīvo katastrofām pakļautā teritorijā vai pat brīdinātu par tām. Dati tiek arī izmantoti, lai samazinātu nevajadzīgu birokrātiju un uzlabotu piekļuvi valsts un sociālajiem pakalpojumiem, pielāgojot “klienta ceļojumu”.

Tomēr pieaugot pieprasījumam pēc [personalizētiem pakalpojumiem un individuāli pielāgotas pieredzes](#), organizācijām rodas risks pārkāpt privātuma robežas un tikt uztvertām kā [uzmācīgām vai nepatīkami kontrolējošām](#).

Turklāt mērķtiecīga informācijas piegāde var potenciāli ierobežot mūsu nejauso mijiedarbību ar citu informāciju un saturu. Amerikas Bibliotēku asociācija ([American Library Association](#)) norāda: “tā kā dati tiek izmantoti, lai kontrolētu vai ietekmētu meklēšanas rezultātus un piekļuvi informācijai, lietotājiem var būt nepieciešams atgādināt, ka ne visa pieejamā informācija atspoguļosies meklēšanas rezultātos.” (sk. 4. tendenci).

Jauni veidi, kā radīt, kopīgot un izmantot informāciju

Īsformāta videoklipi ir mainījuši sociālo mediju ainavu. *TikTok* tagad ir viena no vadošajām sociālo mediju platformām, un īsformāta video ir kļuvuši par neatņemamu daļu no cilvēku ikdienas sociālo mediju plūsmām, kā arī par funkciju ziņojumapmaiņas lietotnēs, piemēram, *Snapchat*, *WhatsApp* un *WeChat*. Laikraksts [The Washington Post](#) norāda, ka tendence patērēt informāciju īsformāta videoklipu veidā – kā tas notiek, piemēram, *TikTok* platformā – maina dominējošo platformu, piemēram, *Facebook* un *YouTube*, struktūru: “Amerikas lielākie tehnoloģiju inovatori pārveido sevi pēc *TikTok* parauga – ne tikai radot īsformāta video kopijas, piemēram, *Meta Reels* un *YouTube Shorts*, bet arī aizvietojojot ierastos draugu un ģimenes kontaktus ar algoritmiski veidotām plūsmām no svešiniekiem, kuru saturs tiecas kļūt virāls. *TikTok* modelis drīzumā varētu noteikt visa interneta veidolu.”

Īsformāta video aptver plašu žanru klāstu – no radoša līdz informatīvam saturam. [Pew Research](#) pētījums atklāj, ka neliela, bet augoša daļa ASV pieaugušo regulāri saņem ziņas platformā *TikTok*. Tas kontrastē ar tendencēm citos sociālajos medijos, kur ziņu patēriņš pēdējos gados ir samazinājies vai palicis nemainīgs. *TikTok* un līdzīgas īsformāta video platformas veicina jaunas informācijas uztveres formas.

Kā norāda [Dentsu Creative](#) savā tendenču prognozē: "Tāpat kā agrāk stāsti tika nodoti caur līdzībām vai karikatūrām (*parables or cartoons*), tā mūsdienās mēmes un videoklipi (*memes and reels*) kļūst par veidu, kā sarežģītas idejas sadalīt vienkāršos, viegli kopīgojamos un atkārtamos formātos. *TikTok* demonstrē, ka nav tēmas, sākot no finanšu padomiem un *Excel* lietošanas līdz sociālā taisnīguma jautājumiem, kuras nebūtu iespējams izteikt kodolīgā video saturā."

Līdzīga tendence patērēt informāciju nelielos daudzumos novērojama, izmantojot [mikromācīšanās lietotnes](#), piemēram, valodu apguvei. Savukārt dziļāka iesaistīšanās ar ziņām, datiem un informāciju tiek veicināta ar stāstījuma

pieeju. [Reuters Institute](#) pētījumā konstatēts, ka "stratēģijas, kuras izdevēji uzskata par ļoti svarīgām, lai novērstu [ziņu nogurumu un izvairīšanos no ziņām], ietver saprotamāku sarežģītu stāstu izskaidrošanu (67%), vairāk uz risinājumu orientētu vai konstruktīvāku pieeju stāstīšanai (44%) un vairāk iedvesmojošu cilvēku stāstu (43%)."

Pārdomām

Centieni veicināt plašāku pārstāvniecību sistēmās un institūcijās ir guvuši ievērojamu atbalstu, pateicoties tādām [kustībām](#) kā *Black Lives Matter*, *Me Too* un laulību vienlīdzība. [OECD](#) norāda, ka "arvien vairāk tiek atzīta nepieciešamība stiprināt vēsturiski nepietiekami pārstāvēto grupu (piemēram, jauniešu, sieviešu un minoritāšu) demokrātisko pārstāvību vēlēšanās struktūrās, kā arī nodrošināt, lai civildienests būtu daudzveidīgs, reprezentatīvs un atsaucīgs.

Jautājumi

- Cik daudzveidīgs ir jūsu bibliotēkas pakalpojumu klāsts?
- Kā jūs personalizējat bibliotēkas pakalpojumus? Kāda ir šādas pieejas ietekme?
- Kā varat attīstīt prasmes jūsu kopienā, lai efektīvi pretotos dezinformācijai?
- Kā jūs izmantojat īsformāta video, lai iesaistītu cilvēkus bibliotēkas informācijā?